
ДЕЯКІ ПИТАННЯ НОВОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

УДК 94(470)«1912/1914»

І. Г. Верховцева

РЕФОРМУВАННЯ ВОЛОСНОГО СУДУ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ У 1912–1914 рр.

Ізмаїльський державний гуманітарний університет,
вул. Репіна, 12, м. Ізмаїл, 68610, Одеська обл., Україна

Верховцева Ірина Геннадіївна, к. і. н., доц., доцент кафедри історії України, e-mail: imail_box@mail.ru

АНОТАЦІЯ

Розглянуто реформування волосного суду в Російській імперії у ході реалізації реформи місцевого суду за законом 15 червня 1912 р., дано оцінку у контексті розвитку селянського самоврядування. На думку дослідниці, з боку влади це був черговий паліативний крок, спроба пристосувати існуючу систему селянського самоуправління до нових умов сільського життя в контексті урядового курсу, спрямованого на руйнацію общинного землеволодіння та індивідуалізацію селянської праці. Авторка вважає: попри те, що цей крок сприяв подоланню станової обмеженості селянства, він виявився фатально запізним, оскільки посилював соціальну напругу на селі напередодні Першої світової війни. Суперечливими були і соціокультурні аспекти реформи: селянський загал, свідомість якого характеризувалася правовим нігілізмом та антиетатистськими настроями, чинив їй опір, хоча введення письмового судочинства й освітнього цензу для суддів, можливості апеляцій сприяли впорядкуванню діяльності волосних судів, захисту економічних й загалом громадянських прав селян. В цілому змінені у ході реформи волосні суди не відповідали очікуванням громадськості, тому вже у 1916 р. з трибуни Державної думи залунали вимоги скасувати ці суди, що функціонували на засадах «звичайного права», і поширити на село дію загальнодержавної системи правосуддя.

Ключові слова: *селянське самоврядування; волосний суд; реформа місцевого суду 15 червня 1912 р.*

И. Г. Верховцева

РЕФОРМИРОВАНИЕ ВОЛОСТНОГО СУДА В РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В 1912–1914 гг.

Измаильский государственный гуманитарный университет,
ул. Репина, 12, Одесская обл., г. Измаил, 68610, Украина

Верховцева Ирина Геннадьевна, к. и. н., доц., доцент кафедры истории Украины, e-mail: imail_box@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Рассмотрено реформирование волостного суда в Российской империи в ходе реализации реформы местного суда по закону 15 июня 1912 г., дана оценка в контексте развития крестьянского самоуправления. По мнению исследовательницы, со стороны власти это была очередная паллиативная мера, попытка приспособить существующую систему крестьянского самоуправления к новым условиям жизни села в контексте правительственного курса, направленного на разрушение общинного землевладения и индивидуализацию крестьянского труда. Автор считает: несмотря на то, что этот шаг способствовал преодолению сословной ограниченности крестьянства, он оказался фатально запоздалым, поскольку усиливал социальное напряжение в селе накануне Первой мировой войны. Противоречивыми были и социокультурные аспекты реформы: крестьянство, сознание которого характеризовалось правовым нигилизмом и антиэтатистскими настроениями, оказывало ей сопротивление, хотя введение письменного деловодства и образовательного ценза для судей, возможности апелляции способствовали упорядочиванию деятельности волостных судов, защите экономических и вообще гражданских прав крестьян. В целом измененные в ходе реформы волостные суды не отвечали ожиданиям общественности, поэтому уже в 1916 г. с трибуны Государственной думы звучали требования ликвидировать эти суды, функционировавшие на основе «обычного» права, и распространить на село действие общегосударственной системы правосудия.

Ключевые слова: крестьянское самоуправление; волостной суд; реформа местного суда 15 июня 1912 г.

I. G. Verkhovtseva

**THE REFORMATION OF THE VOLOST COURT
IN THE RUSSIAN EMPIRE IN 1913–1914**

Izmail State Liberal Arts University,
12 Repin St., Izmail, 68610, Odessa region, Ukraine

Verkhovtseva Irina Gennadyevna, PhD in History, Associate Professor of the Department of History of Ukraine, e-mail: imail_box@mail.ru

ABSTRACT

The article examines the process of reformation of the Volost Court in the Russian Empire during the implementation of the reform of the local court according to the law of June 15, 1912. Estimation of the reformation in the context of development of peasant self-government is given. In spite of the fact that this step helped to overcome class limitations of the peasantry, the author considers that it was fatally backward, because it increased social tension in the village before the First World War. Socio-cultural aspects of the reform were contradictory: farmers' consciousness, which was characterized by legal nihilism and antietatistic attitudes, offered resistance to the reform, although the introduction of written administration and educational qualification for judges and the possibility of appeals promoted to the regulation of the Volost Courts activity, the protection of economic and civil rights of the peasants. In general, the modified Volost Courts did not meet the expectations of the public, so as early as in 1916 demands were voiced from the platform of the State Duma to eliminate these courts, operating on the basis of the «ordinary» law, and extend to the village the action of the national system of justice.

Key words: peasant self-government; volost court; reform of the local court of 15 June 1912.

Вдосконалення демократичних інститутів у пострадянських країнах Східної Європи, минуле яких пов'язане з перебуванням в складі імперії Романових, крім іншого, вимагає вивчення традицій формування у них правосвідомості населення. Важливим у цьому контексті є дослідження історії розвитку селянського самоврядування, зокрема, його складової — волосних судів (постали в Російській імперії у ході реалізації Великої селянської реформи 1861 р., проіснували до 1917 р.). Хоча означеній проблемі присвячена певна кількість наукової літератури, трансформація волосного судочинства в процесі ре-

алізації реформи місцевого суду згідно з законом 15 червня 1912 р. описана у лічених роботах, зокрема — представника російського емігрантського середовища С. Пушкарьова [1], деяких сучасних вітчизняних [2–4] та закордонних, зокрема, російських [5–8] фахівців. В основному ними вивчався процес розробки означеної реформи в історико-правовому та власне історичному вимірі. Окремі досліді присвячено регіональним аспектам запровадження реформованого волосного суду у той час [4; 8]. Поза рамками наукових студій залишився аналіз введення нового волосного судочинства протягом 1912–1914 рр. у контексті історії волосних судів та селянського самоврядування в Російській імперії загалом. Вирішити це завдання і дати оцінку розглядуваному явищу з урахуванням специфіки соціально-політичних та соціокультурних обставин, в яких відбувалось реформування цього селянського суду на початку ХХ ст., визначено нами у рамках даної розвідки.

Визначальними чинниками, що обумовили появу у 1861 р. в складі селянського станового самоврядування доволі суперечливого явища — волосних судів, стали, передусім, специфічні соціокультурні риси життя села, «охопити» які загальноімперською судовою системою в короткий термін було неможливо з огляду на те, що це потребувало чималих фінансових, часових й організаційних витрат (приміром, на подолання неписьменності селянства, створення штату юристів, які були б обізнані з місцевими традиціями господарського, родинного життя селян, залучення останніх до товарно-грошових відносин, що дало б пересічному селянину можливість оплачувати послуги адвокатів, тощо). Протягом пореформеної доби на адресу волосного суду систематично лунали звинувачення у неефективності, навіть беззаконнях. Корумпованість волосних суддів; несправедливі вироки, що виносились ними на підставі міфічних «місцевих» традицій, використання яких у «селянській юстиції» було обумовлено дозволом судити «за звичаями» й існування яких заперечувалось самими селянами та місцевими управлінцями; пов'язаний з цим «правовий вакуум» на селі і неможливість його мешканцям бодай найменшою мірою захистити свої майнові та особисті права, — усе це неодноразово актуалізувало в середовищі правлячої еліти Росії в останню третину ХІХ — на початку ХХ ст. питання реформування волосного суду. Спро-

бу впорядкувати волосне правосуддя селян було зроблено у 1889 р. під час запровадження інституту земських дільничих начальників, до яких переходили повноваження скасованої цим часом мирової юстиції. Натомість це стало паліативним кроком, потреби ж господарського розвитку села і завдання модернізації аграрного ладу в країні, що досить гостро постали на початку ХХ ст., конче потребували у контексті заходів з інтенсифікації аграрного виробництва впорядкування діяльності волосного суду — однієї з ланок селянського самоврядування [3, с. 173–175]. Як вказували урядовці, «відсутність сталого права породжувала економічний безлад» [9, арк. 233].

Черговою спробою модернізувати волосне селянське судочинство стала реформа місцевого суду 1912 р., підготовлена правлячим кабінетом П. Столипіна з урахуванням напрацювань чисельних урядових комісій та нарад останніх років ХІХ — перших років ХХ ст. [3]. Як стверджують дослідники, проект закону 15 червня 1912 р., набуття чинності яким власне знаменувало початок реформи, був компромісом між прибічниками ідеї скасування волосного суду і поширення на село загальноімперського офіційного права та прибічниками запровадження незначних новацій у селянських судах. Особливо гострим протистояння в означеному питанні було між різними угрупованнями політичної еліти під час обговорення законопроекту в ІІІ Державній Думі: більшість депутатів висловились за скасування волосних судів і поширення на селян офіційних правових норм, проте Державна Рада не схвалила законопроект, до нього було внесено зміни, в решті-решт прийнятий закон став черговим компромісом [10, арк. 1]. Складовою реформи були заходи щодо впорядкування діяльності волосних судів. Останнє оформлялось у вигляді «тимчасових правил» [11]. Наступного 1913 р. окремим законом роз'яснено порядок запровадження з січня 1914 р. оновленого волосного судочинства для селян в 10 губерніях Європейської Росії, пізніше окремими законами оновлений волосний суд запроваджувався ще у кількох губерніях (на момент скасування означених судів Тимчасовим урядом у травні 1917 р. вони діяли у 20 губерніях) [6, с. 13]. Проте це було скоріше явищем інерційним, оскільки вже у лютому 1916 р. група з 103 депутатів подала до Державної Думи законопроект щодо скасування волосних судів взагалі. У про-

екті, зокрема, вказувалося, що хоча правосуддя в оновлених судах «ліпше поставлено», вони усе ж «дорого коштують державі», оскільки діяльність цих судів не відповідає «ступеню їх корисності»; проливши кров за вітчизну на полях боїв, «селяни отримали право» не бути громадянами другого гатунку [10, арк. 2]. Отже, змінені у ході реформи місцевого суду 1912 р. волосні суди не відповідали очікуванням громадськості країни та її речників — депутатів Держдуми.

Дійсно, аналіз положень вищевказаних тимчасових правил, якими з 1914 р. регулювалась діяльність волосного суду, доводить, що це був черговий паліативний крок з боку влади у напрямку пристосування існуючої системи селянського самоуправління до нових умов сільського життя в контексті стратегічного урядового курсу, спрямованого на руйнацію общинного землеволодіння та індивідуалізацію селянської праці. Серед суттєвих новацій реформи волосного суду, передусім, слід, поперше, вказати прив'язку цих змін до реформи місцевого судівництва, якою відроджувалась мирова юстиція, скасована у 1889 р. По-друге, створення нової судової установи «верхнього сільського суду» (до його складу входили голови волосних судів та їх заступники), яка загалом мала становий характер, проте частково інтегрувалась до системи всестанових мирових судів (очолював її мировий суддя), є спробою долання станової обмеженості селянських судів, відтак — селянського самоврядування, адже волосні суди залишались складовою останнього [11, с. 25]. По-третє, ретельно прописаний порядок письмового справочинства оновленого селянського суду, ускладнення формальних процедур судового провадження й виконання вироків [11, с. 32–35], порівняно з попереднім станом, коли судові розбори велися усно, а письмово фіксувались лише вироки, свідчить: було розпочато процес уніфікації діяльності волосних судів, волосний суд поступово переводився з аморфного усного, традиційного права на рейки офіційного, писаного. На останнє вказує і введення освітнього цензу для кандидатів у волосні судді [11, с. 26]. До новацій також слід віднести надання селянам можливості апеляцій (далі було лише право касації), при цьому апеляційними інстанціями стали «верхні сільські суди» [11, с. 38]; позбавлення земського начальника функцій мирового судді; надання волосним суддям статусу державних

службовців [11, с. 11–12]; віднесення видатків, потрібних для утримання волосного суду, на державний кошт [12, арк. 112]; обрання волосних суддів не прямо на волосних сходах, до яких сільські «общества» делегували представників від кожних десяти дворів, а на таких собі колегіях виборщиків, останні делегувались сільськими сходами по одному від кожних ста сільських дворів [17, с. 78] (відтак вибори складу волосних судів стали для селян двоступеневими). До «родимих плям» старого, що залишилось в оновленому волосному суді, слід віднести збереження місцевих традицій в якості засад діяльності нижчої ланки волосного селянського правосуддя [11, с. 32] та загалом її становий характер.

Як відзначають сучасні фахівці, вагомий ефект оновлене волосне правосуддя мало для сільської буржуазії, конфлікти якої з общиною відтепер могли розглядатись у мировому суді, де «на сторожі священного права власності стояв закон» (попередньо місцева традиція, якою керувався волосний суд, могла обернутись проти індивідуального землевласника) [13]. Загалом же ефективність реформованого у 1912–1914 рр. волосного суду через низку обставин зводилась до мінімуму. До таких обставин, як свідчать архівні джерела, слід віднести передусім опір селян новим правилам обрання волосних суддів. Приміром, на Київщині та Волині чимало сільських сходів восени 1914 р. відмовились обирати виборщиків до складу колегій з обрання волосних суддів, оскільки серед селян поширились чутки, що через це введуть нові податки [14, арк. 5 зв]. По-друге, початок війни, посилення економічної кризи, обумовлене військовими витратами країни, не сприяли повноцінній реалізації розглядуваної реформи, використанню всіх необхідних ресурсів. По-третє, реформування волосного суду не супроводжувалось розбудовою необхідної інфраструктури, інтенсивними зусиллями з боку держави у подоланні неписьменності селянства. Проте деякі позитивні зрушення у повсякденній діяльності розглядуваних сільських судів усе ж мали місце. Приміром, на Вінниччині поступово відбувався перехід до модернізованих форм волосного правосуддя у діяльності волосних судових установ [15, арк. 1]. За рішенням волосного суду, Глинський сільський староста Кіндрат Пузир призначив торги на рухоме і нерухоме майно особи, яка мусила виплатити борги позива-

чу [16, арк. 1]. В Бессарабії у 1916 рр. в справі за позовом мешканки села Дивізії М. Дедович до односельця Ф. Іванова з приводу домашньої угоди про засів хліба містяться відомості, що цей «цивільний позов за № 167» розглядався з застосуванням необхідних судових процедур, у тому числі — викликом до суду учасників процесу повісткою [4, с. 26].

Загалом результати реформування волосного суду в Російській імперії у 1912–1914 рр. були суперечливими. З одного боку, оновлення цього суду — складової селянського самоврядування, сприяло доланню станової обмеженості селянства і піднесенню його правової культури. Натомість поєднання в рамках системи селянських установ самоврядування управлінських та судових функцій залишалось, що у цілому суперечило базовим принципам організації місцевого управління в контексті його модернізації. Неоднозначними були наслідки реформи і в соціокультурному відношенні: селянський загаль, свідомість якого характеризувалася правовим нігілізмом та антиетатистськими настроями, чинив їй опір, хоча уніфікація письмового судочинства, введення освітнього цензу для суддів, можливість апеляцій, перехід на послуговування офіційним загальнодержавним правом сприяли впорядкуванню діяльності волосних судів, захисту економічних і загалом громадянських прав селян. Фатально запізнiliм цей крок виявився через те, що він був здійснений напередодні світової війни: введення оновленого волосного правосуддя відбувалося на тлі селянських протестів проти руйнації общинного землеволодіння, що посилювало соціальну напругу в селі. Це мало негативні наслідки в подальшому в умовах поглиблення економічної і політичної кризи військових часів та революційного зриву 1917 р., коли селянство вдалося до пограбувань, масових протиправних акцій [17, с. 5–6; 18, с. 23]. Подальша розробка проблеми може продовжуватись в напрямку вивчення регіональної специфіки реформування волосних судів в Російській імперії в означений час.

Література та джерела

1. Пушкирев С. Г. Очерки истории крестьянского самоуправления в России / С. Г. Пушкирев. — Прага, 1924. — 43 с.
2. Священко З. В. Проурядові аграрні ініціативи в Російській імперії на початку ХХ ст. / З. В. Священко. — Умань: ФОП Жовтий О. О., 2012. — 343 с.

3. Верховцева І. Г. Реформувати — не можна — скасувати: волосний суд у реформаторських планах російського істеблїшменту початку ХХ ст. / І. Г. Верховцева // Гілея: науковий вісник: збірн. наукових праць. — К.: Гілея, 2014. — Вип. 84 (№ 5). — С. 173–177.
4. Верховцева І. Г. Волосні суди Бессарабії (друга половина ХІХ — початок ХХ ст.) / І. Г. Верховцева // Матеріали ІІІ Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми і перспективи розвитку» (Переяслав-Хмельницький, 28–29 березня 2014 р.): Зб. наук. праць. — Переяслав-Хмельницький, 2014. — С. 21–29.
5. Терентьев Р. В. Реформа местного суда в России в начале ХХ века: дис. ... канд. юрид. н.: 12.00.01. — Санкт-Петербург, 2005. — 206 с.
6. Лонская С. В. Мировые и волостные суды Российской империи на пути к единству / С. В. Лонская // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. — 2013. — Вып. 9. — С. 7–14.
7. Щедрина Ю. В. Дискуссии о судьбе волостного суда в ходе работы особого совещания о нуждах сельскохозяйственной промышленности / Ю. В. Щедрина // Ученые записки. Электронный журнал Курского государственного университета. — 2014. — № 4 (32) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://scientific-notes.ru/pdf/037-006.pdf>
8. Соснина М. А. Система волостных судов в пореформенной России (на примере Архангельской губернии) / М. А. Соснина [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://ipp.kursksu.ru/pdf/007-011.pdf>
9. Російський державний історичний архів (Далі — РДІА). — Ф. 1291. Земський отдел МВД. — Оп. 54. — Спр. 34. О новом волостном суде по закону 15 июня 1912 г.
10. РДІА. — Ф. 1278. Государственная Дума I, II, III и IV созывов. — Оп. 5. — Спр. 819. Законодательные предположения об упразднении волостных судов, учрежденных по закону 15 июня 1912 г., о преобразовании местного суда.
11. Временные правила о волостном суде в местностях, в которых введен одобренный Государственным Советом и Государственною Думою и Высочайше утвержденный 15 июня 1912 г. закон о преобразовании местного суда. — Белая Церковь: Изд. В. Скавинский, 1914. — 58 с.
12. Державний архів Вінницької області (далі — ДАВО). — Ф. 335. Шпиковское волостное правление. — Оп. 1. — Спр. 91. Книга для записи приговоров сельских сходов.
13. История Государства и права России / под ред. С. А. Чибиряева. — М.: Былина, 1998. — 528 с. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://bestboy.narod.ru/9.html>
14. Центральний державний історичний архів України м. Київ. — Ф. 442. Київське, Подільське, Волинське генерал-губернаторство. — Оп. 863. — Спр. 238. Переписка с киевским, подольским

- и волынским губернаторами о принятии мер к избранию крестьянами на сельских сходах Киевской и Подольской губерний выборщиков для выборов судей новых волостных судов, создаваемых согласно закону от 15 июня 1912 г.
15. ДАВО. — Ф. 35. Вендичанское волостное правление. — Оп. 1. — Спр. 202. О крестьянах, опороченных по суду.
 16. ДАВО. — Ф. 26. Люлинецкое волостное правление. — Оп. 1. — Спр. 218. Донесения сельского старосты о случаях нарушения существующего порядка.
 17. Герасименко Г. А. Борьба крестьян против столыпинской аграрной политики / Г. А. Герасименко. — Саратов, 1985. — 342 с.
 18. Верховцева И. Г. Селянське самоврядування та земство в Росії (друга половина XIX — початок XX ст.) / І. Г. Верховцева // Історичний архів. Наукові студії: Збірник наукових праць. — Миколаїв, 2014. — Вип. 13. — С. 15–25.

REFERENCES

1. PUSHKARYOV, S. G. (1924) *Ocherki istorii krestjanskogo samoupravlenija v Rossii — Essays on the history of the peasant self-government in Russia*. Prague. (in Russian).
2. SVYASHCHENKO, Z. V. (2012) *Prouryadovi initsiatyvy v Rossijskoj imperii na pochatku XX st. — The pro-government agricultural initiatives in the Russian Empire in the early twentieth century*. Uman: OO FOP Zhovtiy. (in Ukrainian).
3. VERKHOVTSEVA, I. G. (2014) Reformuvaty — ne mozhna — skasuvaty: volosny sud u reformatorskih planah rossiyskogo isteblishmentu pochatku XX st. — Reform — not — cancel: the parish court reform plans in the Russian establishment early twentieth century. *Gileya: naukovy visnyk: zbirn. naukovykh pratz — Gilea: Research Bulletin: scientific research journal*. 84 (5). pp. 173–177. (in Ukrainian).
4. VERKHOVTSEVA, I. G. (2014) Volosni sudy Bessarabii (druga polovyna XIX — pochatok XX st.) — County courts of Bessarabia (second half of XIX — XX centuries). In: *Vitchyznyana nauka na zlami epoh: problem i perspektyvy rozvytku — Domestic science at the turn of ages: problems and prospects of development*, 'III Vseukrainskaya naukovopraktychnf internet-konferentziya — III All-Ukrainian scientific-practical Internet conference', held 28–29 March 2014 at Pereyaslav-Hmelnitzky. Perejaslav-Hkmeľnitzky. pp. 21–29. (in Ukrainian).
5. TEREJTYEV, R. V. (2005) *Reforma mestnogo suda v Rossii v nachale XX veka — Reform of the local court in Russia in the early twentieth century*. Unpublished PhD thesis. Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburg University. (in Russian).
6. LONSKAJA, S. V. (2013) Mirovyje i volostnyje sudy Rossijskoj imperii na puti k edinstvu — World and county courts of the Russian Empire on the way to unity. *Vestnik Baltijskogo federalnogo univer-*

- siteta im. I. Kanta — Herald Baltic Federal I. Kant University. 9. pp. 7–14. (in Russian).
7. SCHEDRINA, Yu. V. (2014) Diskussii o sudbe volostnogo suda v hode raboty osobogo soveschaniya o nuzhdah selskhozajstvennoj promyshlennosti — Discussions about the fate of the parish court in the course of a special meeting on the needs of the agricultural industry Uchenye zapiski. Elektronnyj zhurnal Kurskogo gosudarstvennogo universiteta — The researchers notes. Electronic Journal of the Kursk State University [online] 4 (32). available from < <http://scientific-notes.ru/pdf/037-006.pdf> > (in Russian).
 8. SOSNINA, M. A. Sistema volostnyh sudov v poreformennoj Rossii (na primere Arkhangel'skoj gubernii) — System township courts in the post-reform Russia (on the example of the Arkhangel'sk province) [online] available from < <http://ipp.kursksu.ru/pdf/007-011.pdf> > (in Russian).
 9. Reference «*O novom volostnom sude po zakonu 15 ijunya 1912 g. — A new parish court of law June 15, 1912*». Fund 1291. Description 54. Case 34. Rosiyskij derzgvnyuj istorychnyuj arkhiv — Russian State Historical Archive. Sankt-Peterburg. (in Russian).
 10. Reference «*Zakonodatelnyje predpolozheniya ob uprazhdenii volostnyh sudov, uchrehzdenykh po zakonu 15 ijunya 1912 g. o preobrazovanii mestnogo suda — Legislative proposals on the abolition of township courts established by law June 15, 1912 on the transformation of the local court*». Fund 1278. Description 5. Case 819. Rosiyskij derzgvnyuj istorychnyuj arkhiv — Russian State Historical Archive. Sankt-Peterburg. (in Russian).
 11. Gosudarstvennaja Duma — The State Duma (1914) Vremennye pravila o volostnom sude v mestnostyah, v kotoryh vveden odobrennyj Gosudarstvennym Sovetom I Gosudarstvennoj Dumoj I Vysochajshe utverzhdennyj 15 iyunya 1912 g. zakon o preobrazovanii mestnogo suda — The provisional rules of parish court in the areas in which entered approved by the State Council and the State and the highest dumoyu approved June 15, 1912 law on the conversion of the local court [Act of Parliament] Belaja Tzerkov. (in Russian).
 12. Reference «*Kniga zapisi prigovorov selskih shodov — The book for recording judgments village meetings*». Fund 335. Description 1. Case 91. Derzhavnyj arkhiv Vinnitskoj oblasti — State Archives of Vinnytsya region. Vinnytsya (in Ukrainian).
 13. TCHIBIRYAEV, S. A. (ed) (1998) Istoriya gosudarstva I prava Rossii — History of State and Law of Russia [online] Moscow: Bylina, available from <<http://bestboy.narod.ru/9.html>> (in Russian).
 14. Reference «*Perepiska s kievskim, podolskim I volynskim gubernatorami o prinyatii mer k izbraniju krestjanami na selskih shodah Kievskoj I Podolskoj gubernij vyborshchikov dlya vyborov sudej novykh volostnyh sudov, sozdavaemykh soglasno zakonu ot 15 ijunya 1912 g. — Correspondence with the Kiev, Podolsk and Volynsky governors on The problem of election village peasants on the village gathering of the Kiev and Podolsk provinces of electors for judges in new township courts, created with accordance*

- comply with the law of 15 June 1912*». Fund 442. Description 863. Case 238. Tzentralnyuj derzgvnyj istorychnyj arkhiv Ukrainyu — Central State Historical Archive of Ukraine. Kiev. (in Ukrainian).
15. Reference «*O krestjanah, oprochennyh po sudu — About peasants blurred in court*». Fund 35. Description 1. Case 202. Derzhavnyj arkhiv Vinnitzkoj oblasti — State Archives of Vinnytsya region. Vinnytsya (in Ukrainian).
 16. Reference «*Donesenija selskogo starosty o sluchayah narushenija sushchestvuyushchego poryadra — Dispatches from the head of the village of violations of the existing order*». Fund 26. Description 1. Case 218. Derzhavnyj arkhiv Vinnitzkoj oblasti — State Archives of Vinnytsya region. Vinnytsya (in Ukrainian).
 17. GERASIMENKO, G. A. (1985) *Borba krestjan protiv stolypinskoj agrarnoj politiki — The struggle of the peasants against the Stolypin agrarian policy*. Saratov. (in Russian).
 18. VERKHOVTSEVA, I. G. (2014) *Selyanske samovyraduvannya ta zemstvo v Rossii (druga polovina XIX — pochatok XX st.) — Peasant government and district councils in Russia (second half of XIX — XX centuries)*. Istorychny arkhiv. Naukovi studii: Zbirn. naukov. pratz — Historical Archives. Scientific studies: Collected Works. Mykolajiv, 13. pp. 15–25. (in Ukrainian).

Надійшла до редакції 20 грудня 2014 р.

УДК 94(477):342.534«1906/1917»+37.06-027.63

О. О. Коник

ЗАКОРДОННІ СТАЖУВАННЯ І НАУКОВО-ОСВІТНІ КОНТАКТИ У КАР'ЄРІ ПРОФЕСОРІВ — ДЕПУТАТІВ ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ВІД УКРАЇНИ

Херсонський державний університет,
вул. 40 років Жовтня, 27, м. Херсон, 73000, Україна

Коник Олександр Олександрович, д. і. н., доц., професор кафедри
всесвітньої історії та історіографії, e-mail: oleksandr_konyk @ ukr.net

АНОТАЦІЯ

Проблематика статті стосується визначення особливостей системи зарубіжних наукових контактів професорського складу університетів Російської імперії. Проблема розглянута через призму життєписів професорів — депутатів Державної думи (1906–1917), обраних від губерній і міст Наддніпрянської України.